

Posebno su obrađeni *Politički nazori Ive Tartaglie* (115.-154.) u kontekstu općih povijesnih okolnosti, te pomaci i promjene u pojedinim stajalištima u ovisnosti o događajima i iskustvima. Autorica razmatra njegov odnos prema Austro-Ugarskoj i opredjeljenje za stvaranje jugoslavenske države, odnos prema talijanskim presizanjima na istočnu obalu Jadrana, gospodarskim pitanjima s naglaskom na razvoju pomorstva, monarhiji, odanost ideji integralnog jugoslavenstva i stajalište prema hrvatskom pitanju u prvoj jugoslavenskoj državi. Odnos s drugim političkim strankama i osobama drukčijih političkih stajališta predstavljen je navođenjem niza polemika u tisku.

Djelovanje Ive Tartaglie na kulturnom polju (155.-170.) obuhvaća još jednu bitnu sastavnicu njegova javnog djelovanja. Tartaglia je u kulturnom životu aktivno djelovao kao pisac i kritičar, organizator izložbi, te osnivač kulturnih ustanova i društava. Posebno je unutar ovog poglavlja obrađena njegova privatna zbirka umjetnina i knjižnica. Tartaglin dom i obitelj predstavljeni su u poglavlju *Privatni život Ive Tartaglie* (171.-194.) na temelju sjećanja same autorice i njezine sestre, inače unuke Tartagline supruge Eleonore, te opisi imaju i vrijednost izvorne građe. Ovo poglavlje sadrži i osnovne podatke o odvjetničkoj praksi, članstvu u masonskoj organizaciji, Tartaglina sjećanja na vrijeme Drugog svjetskog rata i zatočeništvo na Liparima, njegov doživljaj događaja u Splitu na kraju Drugog svjetskog rata rekonstruiran na temelju privatnih pisama, te tijek suđenja 1948. godine. Sama presuda objavljena je u prilogima knjizi, kao i neki Tartagliini članci koji osvjetljavaju njegova politička stajališta (197.-208).

Knjiga je pisana s mnogo ljubavi i poštovanja prema liku koji obrađuje, više popularnim, nego znanstvenim stilom, s malim brojem bilješki i bez posebnog popisa izvora i literature. Ipak, raznolikost korištene građe daje joj znatnu težinu. Nedostatak cjelovitog popisa izvora djelomično nadoknađuje Bibliografija Ive Tartaglie (209.-217.). Dragocjena su i sjećanja iz djetinjstva same autorice. Šteta je ipak što o *Rukopisnoj zbirci Tartaglia* nema posebnih informacija, te ih je potrebno tražiti na drugom mjestu. Tekst odlično ilustrira niz fotografija koje oslikavaju obitelj i zanimljive interijere doma I. Tartaglie, kao i vrijeme u kojem je djelovao.

Zdravka Jelaska

Mira ŠUVAR, *Vladimir Velebit, svjedok historije*, Razlog d.o.o., Zagreb, 2001., 512 str.

Izdavanje knjige razgovora Vladimira Velebita i Mire Šuvar *Vladimir Velebit, svjedok historije* izvanredan je izdavački potez. To je zanimljivo i prohodno štivo koje zasigurno ima brojnu čitalačku publiku među ljubiteljima povijesne literature, a napose stručnjacima koji se zanimaju za Drugi svjetski rat i hladni rat. Predgovor knjizi napisao je dr. Stipe Šuvar, fotografije su jasne, mnoge vrlo privatne i pokazuju obitelj Velebit, suprugu Veru Becić, sinove Duška i Vladimira, koji danas žive u Ženevi, u raznim prigodama. Knjiga se sastoji od dva dijela. U prvom je, na temelju razgovora, ali bez velikih ponavljanja, Mira Šuvar sažela ono što u drugom, nešto opsežnijem, Velebit nije (ili je tek jednim dijelom) ispričao. Opsežno, zanimljivo i impresivno rodoslovlje i sjećanja na najranije godine života nalaze se samo u prvom dijelu teksta. Jedino su u drugom dijelu na-

vedena Velebitova razmišljanja o aktualnoj situaciji u Hrvatskoj i svijetu. Tako on doista ima ulogu "svjedoka historije" cijelog dvadesetog stoljeća, jer komentira Austro-Ugarsku Monarhiju, ali i pretvorbu u Hrvatskoj, Franju Tuđmana i Aliju Izetbegovića, stanje u Makedoniji, sve ono što je bilo aktualno do ljeta 2001. godine kada je rukopis zaključen. Najveći dio teksta govori o događajima tijekom Drugog svjetskog rata (od 65. do 145. stranice prvog, odnosno od 237. do 355. stranice drugog dijela). Na žalost, na razmjerno ograničenom prostoru Velebit komentira svoju ulogu u poslijeratnoj diplomaciji, što je još uvijek dio života koji ima najveću važnost za našu historiografiju (tek od 146. do 211. prvog dijela knjige i 356. do 400. i od 448. do 491. stranice drugog dijela knjige, gdje se prisjeća i nekih od suvremenika s kojima je surađivao). Ratni događaji i Velebitova uloga u njima opsežno opisani u knjizi "Sećanja", koju je Velebit objavio 1983. u Plavoj biblioteci izdavačkog poduzeća "Globus" iz Zagreba. Tamo je na temelju proučavanja izvorne građe rekonstruirao položaj Titova NOP-a za vrijeme rata i svoju, vrlo značajnu, ulogu u tim događajima. Zato na razmjerno ograničenom prostoru "Svjedok historije" donosi detalje koje do sada nismo znali ili o kojima Velebit nije govorio. Dapače, u nekim razgovorima za novine, primjerice interviewu Željku Krušelju za *Večernji list* 18. travnja 1998. Velebit je detaljnije obrazložio rušenje američkog zrakoplova 1946., nego što o tome govori u tek tiskanoj knjizi. Svejedno, "Svjedok historije" je odličan rad koji nam omogućava provjeru nekih ranije izrečenih tvrdnji. Tako, primjerice, u "Sećanjima" doslovno navodi kako je kraljevsko namjesništvo bilo formula kojom je zgodno nađen kompromis prije izbora 1945. "Ne znam ko je došao na tu ideju", kaže na 322. stranici starije knjige, a na 349. "Svjedoka historije" jasno kaže da je: "Ideja o namjesništvu bila moja". Danas je puno određeniji kada kaže da je Titov neodlazak na sastanak s feldmaršalom Wilsonom 1944. bio "velika greška" (136), dok u "Sećanjima" pronalazi nekoliko mogućih opravdanja za takvo ponašanje (261-262, 332). Dok prije dvadeset godina tvrdi da je prijedlog Ivana Šubašića da se Tita proglasi "vojvodom" pronašao u točki 15 strogo povjerljivog izvješća britanskog veleposlanika Stevensona (295), danas misli "da ju je povjerio samo njemu" (141). Izgrede s britanskom mornaricom 1944. i početkom 1945. danas smatra nepotrebnim i žalosnim, dok je osamdesetih godina za njih ipak nalazio određena opravdanja (342). Sada je objasnio i neke intimne detalje, jednu ljubavnu aferu, koji su mogli navesti Sovjete da ga proglase britanskim špijunom. Čak i štura kronologija Velebitova života i osoba s kojima se susretao ili prijateljevao, odnosno dužnosti i zadaća koje je obnašao izgleda i više nego zanimljivo i šteta je što se o njemu do sada nije više pisalo. Jer, ako se njegov prijatelj Fitzroy Maclean hvalio da je on bio model za Jamesa Bonda, Velebit je sigurno naša inačica Henryja Kissingera, "Gospodina diplomata". Rođen u generalskoj obitelji, Velebit je najprije naučio nje-mački. Kraj prvoga rata dočekao je u Beču, a jedno od prvih sjećanja na Zagreb jesu predstave koje su za građanstvo priređivale francuske kolonijalne jedinice, uglavnom vojnici iz Vijetnama. Otac mu je najprije šef vojne policije u Zagrebu, pa na visokim vojnim dužnostima u Čakovcu, Nišu, Subotici, gdje dobiva generalski čin. Nakon doktorata prava sa Zagrebačkog sveučilišta, priključivši se roditeljima, Vlatko Velebit radi u Nišu, Leskovcu, Prištini, Kičevu, Šidu. Upozna je se s Dragišom Cvetkovićem, svjedoči o jadtim prilikama na Kosovu (gdje su i njegovi rodaci, Pribičevići). Sjeverno od Save vraća se zahvaljujući pomoći djece dr. Ante Pavelića, zubara i nositelja Adrese o ujedinjenju regentu Aleksandru 1918.g. U Zagrebu, već posve povezan s komunističkom partijom, postaje oso-

ba za najpovjerljivije zadaće. Titu nosi dokumente u Istanbul 1939., brine se za njegovu suprugu Hertu Haas kada rađa Mišu, iznajmljuje vilu u kojoj je tijekom Drugog svjetskog rata smještena Kopiničeva radio postaja, veza s Kominternom i Moskvom. Šef je vojno-sudskog odjela Vrhovnog štaba, jedan od prvih sa zadaćom ustroja obavještajne službe, časnik za vezu s britanskom misijom u partizanima. S Milovanom Đilasom i Kočom Popovićem sudjeluje u Martovskim pregovorima 1943., a na Glamočkom polju je u zrakoplovu kojim je i Ivo Lola Ribar trebao odletjeti u Egipat. Velebit je šef ureda za vezu između KNOJ-a i kraljevske vlade, putuje u Aleksandriju, Kairo, Bari, Gibraltar, Alžir, London, Moskvu. Nakon oslobođenja šef je Titova kabineta u Belom dvoru, pa prvi pomoćnik ministra vanjskih poslova do 1948., kada ga iz Moskve optužuju da je britanski špijun! Pregovara o američkoj pomoći Titu krajem četrdesetih i početkom pedesetih godina. Tvrdi da je njegova ideja bila da se Jugoslaviji pošalje i vojna pomoć. Veleposlanik je u Rimu, gdje ga šalje Kardelj, što je, misli, bilo zaustavljanje njegove karijere, dok je u Londonu glavni pregovarač za rješenje tršćanskog pitanja. Kod njega i supruge Vere u Rimu mjesec dana boravi Jovanka Budisavljević, kako bi se naučila ponašanju u visokom društvu. Putuje po mnogim azijskim i afričkim zemaljama, ali u tome se dijelu više bavi lokalitetima koje je posjetio, a daleko manje govori o biti takvog i sličnih putovanja, važnosti koju su nesvrstani imali za Beograd. Velebit bi, uopće, trebao reći više zanimljivih detalja poput susreta s Molotovom u Mongoliji, nakon pada svemoćnoga Staljinova ministra vanjskih poslova u nemilost, gdje mu se Velebit želio osvetiti za sve objede i uvrede inzistiranjem da se Sovjetu servira meso bogato lojem, koje njegov slab želudac nije podnosio. Nakon napuštanja jugoslavenske scene (bio je drugi čovjek Ministarstva vanjske trgovine) odlazi u Ženevu, na mjesto predsjednika Europske ekonomske komisije UN-a. Potom je u Međunarodnoj organizaciji rada, pa pregovarač na Bliskom istoku u ime Carnegijeve zaklade. Prijateljevanje i poznanstva s ikonama dvadesetog stoljeća doista Velebita čine i više od "svjedoka historije".

U knjizi Mire Šuvar Velebit opsežno govori o Andriji Hebrangu, koga u "Sećanjima" uopće ne spominje. Ne vjeruje u njegovu "izdajničku", proustašku i pronjemačku djelatnost. Smatra da je Šubašićev dolazak u zemlju sigurno djelovao na veliki dio domobrana u NDH da prijeđu na stranu partizana. Misli da je suđenje Stepincu poslije rata bilo posve nepotrebno, kao i činjenica da KPJ nije izašla na istinski demokratske, višestranačke izbore 1945. Smatra da se svaka jednopartijska vlast nužno kvari. Sasvim jasno zamjera ministru vanjskih poslova FNRJ Koči Popoviću što je dopustio prevelik utjecaj UDB-e i Centralnog komiteta na diplomaciju Jugoslavije, otvoreniji je i u svojoj kritici poteza maršala Jugoslavije. Po Velebitovu sudu Josip Broz Tito suodgovoran je za nesretnu sudbinu zatočenih hrvatskih liječara u Kerestincu (69.). Tito je jednom neopravdano zapovijedio strijeljanje zarobljenih talijanskih vojnika o kojima se brinuo Velebit, vjerojatno ljut na ubojstvo Rade Končara (92.). Sumnjiva mu je i opravdanost Titove odluke da se iz Bihaća vode ranjenici prema Neretvi (99.), kao i česta Titova inzistiranja na osvajanju većih naselja i gradova, koje gerilska vojska, kakav je NOP bio, nije mogla dugo držati, a dok su bila osvojena poginuo bi velik broj ljudi (451.). Broz nije previše slušao savjete suradnika (451.). Tako su i Titove upute Velebitu prije njegova odlaska u Egipat bile prevelike, neumjerene. Partizani ne bi mogli održati tenkovske, zrakoplovne i pomorske jedinice koje Tito traži od zapadnih saveznika (100., 116.). Tito je bio previše tvrd i nepovjerljiv prema Englezima, isuviše pod utjecajem ljubavnice Davorjanke Pau-

nović Zdenke (132.), isuviše ambiciozan. Implicira i nejasnoće i moguće pogreške tijekom pregovora s Nijemcima (onima koje vodi Marijan Stilinović). Titov nedolazak na pregovore s Wilsonom i iznenadni odlazak u Moskvu 1944. također nisu bili posebno uspješni državnički potezi. Tito se previše približavao SSSR-u, bio je dogmat i rigidni komunist u duši, a ujedno tašta osoba (454.). U isto vrijeme, Velebit ne navodi gotovo niti jedan svoj potez koji je, po njegovu sudu, bio pogrešan. Materijalne su greške ili neusklađenosti iznimno rijetke. Na 44. stranici Velebit tvrdi da se od primitka prve plaće, kada je u Nišu postao sudski pripravnik, trajno materijalno osamostalio, ali to poriče već na 56. stranici, jer je opet, povratkom u Zagreb bio u situaciji da mu roditelji i baka šalju novce. Pogrešno je navedeno da je most preko Neretve najprije podignut, pa srušen (100.). Sjedinjenim Državama Hitlerova Njemačka rat je objavila tri dana nakon japanskog napada na Pearl Harbor, a ne tek u siječnju 1942. (337.). Doista je sitan detalj broj poginulih američkih pilota 1946., kada je jugoslavensko ratno zrakoplovstvo jednu letjelicu srušilo. Tada nije poginulo osam, već pet pilota (339.). U prvom, nekoliko dana prije toga prisilno spuštenom zrakoplovu nalazilo se osam putnika, ali oni su preživjeli. Govor Winstona Churchilla u Fultonu, Missouri, u kome rabi frazu "željezna zavjesa" održan je 5. svibnja 1946., a ne 1947. godine (456.). Ipak, riječ je o detaljima. Velebit nikada nije bio partijski dužnosnik, već tek običan član SKJ. Govorio je nekoliko stranih jezika, imao generalski čin i doktorat prava, a kasnije su međunarodne dužnosti koje je obnašao jasna potvrda da je vjerojatno bio iznimna diplomatska figura, osoba koja je bila sposobna i dobra u poslu koji je obnašala. Šteta, doista šteta, što je na imenovanju u jugoslavenskoj diplomaciji i političkim strukturama uopće, sposobnost bila tek jedna od poželjnih osobina, nikako ne i najvažnija. Velebit ističe da je ostao lijevičar sve do danas, ali reference na komunističku ideologiju su vrlo rijetke. Dapače, on navodi kako je pretpostavljao da ga Savica Kosanović, koji idealizira američku demokraciju, sumnjiči kao britanofila. Izvanredna ličnost, zanimljiva knjiga. Čekamo još jednu - o stvaranju Titove diplomacije i Velebitovu djelovanju u Rimu i Londonu, pregovorima u Washingtonu, njegovim (još) opširnijim sjećanjima na pojedine diplomate koji su stvarali vanjsku službu FNRJ!

Tvrtko Jakovina

Josip JURČEVIĆ, Bože VUKUŠIĆ, Vlado ŠAKIĆ, *Bruno Bušić-branitelj hrvatskog identiteta*, Hrvatska uzdanica, Zagreb, 2001., 128 str.

U godini kada se navršila trideseta obljetnica sloma "Hrvatskog proljeća", u izdanju *Hrvatske uzdanice* izašla je knjiga grupe autora o životu i djelovanju istaknutog hrvatskog patriota i prolječara, borca za slobodnu Hrvatsku, Ante Brune Bušića. Autori knjige *Bruno Bušić-branitelj hrvatskog identiteta* su dr. Josip Jurčević, Bože Vukušić i dr. Vlado Šakić. U samom naslovu knjige autori su uspjeli i simbolično naznačili životni credo ove istaknute i osebuje povijesne osobe. Bruno Bušić zaista je cijeli svoj život posvetio obrani i promociji pozitivnih sastavnica hrvatskog kulturnog i nacionalnog identiteta. Cijeli Bušićev život